

2. Доступность высшего образования в России / Под ред. С. Шапкина. – М.: Независимый институт социальной политики, 2004.
3. Журавський В., Згуровський М. Болонський процес: головні принципи входження в Європейській простір вищої освіти. – К.: Політехніка, 2003.
4. Global higher education ranking: Affordability and accessibility in comparative perspective 2005 / Educational Policy Institute // www.educationalpolicy.org.
5. Keiser, F., O'Heron H. Myths and methods on access and participation in higher education and international comparison / Thematic report. – Enschede: Center for Higher Education Policy Studies, October 2005.
6. Kwiek M. European integration of higher education and the role of private higher education // In Search of Legitimacy: Private Higher Education in Central and Eastern Europe / D.C.Levy and S.Slantsheva. – New York: Palgrave / Macmillan, 2007.
7. New Perspectives for Learning – Briefing Paper 57. Reforming higher education for lifelong learning and enlargement of the European Union / Higher Education Reform Network // <http://www.pjb.co.uk/npl/bp57.htm>.

Ярошенко А. О.

РОЗВИТОК ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ НООСФЕРОГЕНЕЗУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

XXI століття несе з собою зовсім інше суспільство, що буде мати глибокі наслідки для освіти. Освіта має прилаштовуватися до таких ключових факторів, як глобалізація, постійно змінна технологічна ситуація, революція в інформації і комунікації і, як наслідок, прискорення темпу соціальних змін. В основі суспільства, яке виникає внаслідок таких змін, лежать знання, що відкривають захоплюючі перспективи у сфері освіти та підготовці фахівців.

Майбутнє стає залежним від ставлення освіти, від того, як трактується не тільки її статус, але й сам зміст. В кінці ХХ століття почалось усвідомлення тієї обставини, що майбутнє суспільства залежить не тільки від того, чи здатна сучасна людина відійти від сировинної економіки до інформаційної, більш екологічнобезпечної системи координат, але й від того, чи здатна вона стати іншою за своїми інтересами, потребами, ціннісними установками.

В свою чергу сучасний етап розвитку світу багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими цілком обгрунтовано кваліфікується як глобальна криза, яка ставить під загрозу подальше існування не тільки людського суспільства, але і самої людини, як біологічного виду.

Конструктивною концепцією стратегії подолання глобальної кризи

цивілізації та забезпечення її подальшого безпечного і стійкого розвитку є концепція цілеспрямованого формування ноосферної цивілізації. При цьому, за визначенням А. Д. Урсула, під ноосферною цивілізацією слід розуміти “її якісно новий стан, при якому на шляху своїх інтенсивних трансформацій соціум ввійде в коеволюцію з природою, пріоритетними стануть гуманітарно-загальнолюдські цінності, а інтегральний інтелект людства забезпечить його перехід від стихійного сповзання до глобальної катастрофи та виживання ефективно керованого, стійкого і безпечного розвитку” [9, 275].

Ноосферна цивілізація є основою ноосферної освіти, яка потребує в наш час більш детального розгляду та аналізу, що і є метою нашої статті.

Таке поняття, як “ноосфера” вперше було використано на початку 20-х років ХХ століття на одному із семінарів Бергсона в Парижі, коли В. І. Вернадській проголосував свою концепцію розвитку біосфери. Пізніше термін “ноосфера” широко використовував Тейяр де Шарден.

Термін “ноосфера” в даний час отримав достатньо широке розповсюдження, але трактується різними авторами вельми неоднозначно. На думку В. І. Вернадського, ноосфера це той етап історії людини, коли його колективний розум і колективна воля виявляться здатними забезпечити сумісний розвиток (коеволюцію) природи і суспільства. Людство – частина біосфери, і реалізація принципу коеволюції необхідна умова для забезпечення його майбутнього. Останнє твердження навряд чи слід доводити, бо як тільки будь-який живий вигляд його порушує (наприклад, перетворюється на монополіста в своїй екологічній ніші), то йому загрожують деградація і загибель. Перш за все через руйнування його екологічної ніші.

Пояснюючи суть ідей В. І. Вернадського і розвиваючи їх, інший наш відомий вчений М. М. Моїсеєв, спеціально підкреслюючи, що “ноосфера” – це не просто частина біосфери, що виявляється під перетворюючим впливом людини, стверджує: “ноосфера – цей такий стан біосфери, коли її розвиток відбувається цілеспрямовано, коли Розум має нагоду направляти розвиток біосфери на користь Людини, його майбутнього”. Епоха ноосфери, згідно М. М. Моїсеєву, наступить “коли людина зможе розумно розпоряджатися своєю могутністю і забезпечити таке взаємовідношення з навколишнім середовищем, яке дозволить розвиватися і суспільству, і природі” [5, 24].

Отже, головним об’єктом і, в той же час, основним засобом ноосферних перетворень повинна стати сама людина, його людські якості [7, 312]. Визнання включеності людської особистості в штучно створену інформаційну структуру є визнання факту формування нею так

називаючої другої природи чи соціуму (ноосфери) [1, 15]. Недарма на початку ХХ ст. В. І. Вернадський вперше сформулював твердження, що людина перетворюється на основну геологоперетворюючу силу планети і щоб забезпечити своє майбуття, їй належить узяти на себе відповідальність за подальший розвиток біосфери і суспільства, можливий тільки за умови стійкого розвитку суспільства [10, 11].

Доказ необхідності і можливості переходу до стійкого розвитку суспільства повинен поєднуватися з орієнтацією державного регулювання науки, техніки, технології, утворення нової цивілізаційної мети. Базис навіть сучасного суспільства не говорячи вже про суспільство майбутньої ноосфери, в принципі неможливо створити без випереджаючого розвитку науково-технологічного потенціалу, а також системи освіти.

Мета переходу до стійкого розвитку – збереження біосфери та виживання людства визначає його основні принципи, які в узагальненому вигляді зводяться до наступних:

- 1) принцип збереження біосфери і пов'язаний з ним біоцентризм;
- 2) принцип коеволюції суспільства і природи;
- 3) принцип рівних можливостей в задоволенні своїх життєво важливих потреб для нинішніх і майбутніх поколінь
- 4) принцип справедливості в широкому значенні слова;
- 5) принцип пріоритету етично-справедливого розуму та інтелектуально-духовних потреб і цінностей над матеріально-речовинними (він є специфічно ноосферним принципом).

Таким чином, перебудова розвитку науки і наукової творчості повинна сприяти широкій участі вчених в дослідженні ества і умов переходу до стійкого розвитку, у виробленні необхідних для цього державних та інших рішень. Мета стійкого розвитку повинна стати основною метою при формуванні державної науково-технологічної, виробничої та освітньої політики. При цьому доказ необхідності і можливості переходу до стійкого розвитку повинен поєднуватися з орієнтацією державного регулювання науки, техніки, технології, утворення на нову цивілізаційну мету. Базис навіть сучасного суспільства не говорячи вже про суспільство майбутньої ноосфери неможливо створити без випереджаючого розвитку науково-технологічного потенціалу і системи освіти. Починати необхідно саме з цього, а вже потім вирішувати всі інші глобальні проблеми сучасності. Звідси логічно слідує стратегічна важливість ноосферної орієнтації всієї системи освіти і виховання людей, яка і повинна стати сьогодні найпріоритетнішою проблемою для всього людства.

Адже стратегія стійкого розвитку припускає випереджаючі

трансформації у всіх видах людської діяльності з метою приведення її у відповідність з можливостями біосфери і життєвими потребами майбутніх поколінь. Подібні перетворення повинні починатися з пріоритетів, цінностей, моральних і правових норм та інститутів, що формують духовно-інтелектуальну базу ухвалення попереджувачих рішень в області взаємодії суспільства і природи. В перспективі за допомогою нових інформаційних технологій (включаючи штучний інтелект і комунікації типу мережі Інтернет) очікується становлення глобального ноосферного інтелекту, як видового інтелекту цивілізації, що реалізовує планетарний керований соціоприродний розвиток на базі балансу потреб його складових та їх співрозвитку.

Кінцева мета переходу до стійкого розвитку (за сучасними уявленнями) бачиться в становленні сфери розуму, в якій головним ресурсом стійкого розвитку стане інформація (дозволяюча економити речовинно-енергетичні ресурси), буде реалізовано випереджаючий розвиток науки і освіти та інших інформаційно-інтелектуальних форм діяльності, а критерієм національного та індивідуального багатства стануть гуманістичні цінності та знання людини, що живе в гармонії з навколишнім соціальним і природним середовищем. Інформацію ми розглядаємо як сукупність одержуваних і розповсюджуваних по простору і часу знань, що використовуються не на благо, не на пониження ентропії глобальної системи, а тільки на її підвищення.

Введення в концепцію стійкого розвитку уявлення про ноосферний чинник дозволяє використовувати інтелектуальний потенціал ноосферних досліджень, як ресурсу для подальших розробок стратегії стійкого розвитку, представити теорію становлення ноосфери як теоретико-методологічну базу нової цивілізаційної парадигми. Державне регулювання повинно бути органічно пов'язано з новим цілісно-системним баченням майбутнього розвитку науки, техніки, освіти, тобто ґрунтуватися на інших, ніж зараз, пріоритетах. Централізоване регулювання повинно бути високовибірчим, зосереджуючим державну організаційну підтримку і експертно-суспільну діяльність на головних напрямках наукового пошуку [4, 62].

Освіта, заснована на сучасних наукових досягненнях, дозволяє осмислювати минулий досвід розвитку системи і розуміти майбутні проблеми, але не дозволяє зробити вибір мети розвитку на дальніх підступах до неї. Зв'язано це не тільки з інерційністю розвитку, але і з тим, що на значних відрізках часу помітно змінюються умови. І мета розвитку суспільства вибрана попередниками, відкидаються нащадками і замінюється новими.

Оснoву вирішення цих проблем заклала міжнародна конференція в

Ріо-де-Жанейро, де були створені наукові основи ноосферогенезу, виділені його основні етапи і визначений їх зв'язок з процесом глобальної інформатизації суспільства. Наука про ноосферу (ноосферологія) стала набувати рис самостійного наукового напрямку [9, 275].

Винятково важливу роль в рішенні цих задач зіграли дослідження академіка РАЕН і АН Молдови професора А. Д. Урсула, який очолив групу російських і зарубіжних дослідників в області ноосферної проблематики та істотним чином розвинув цей науковий напрям, переосмислив його з позицій сучасної науки. Якщо в роботах Леруа, Тейяра де Шардена і потім В. І. Вернадського були вперше введені поняття про ноосферу і показана її роль в процесі еволюції природи і суспільства, то в наукових статтях і монографіях А. Д. Урсула не тільки уточнено і розширено саме поняття про ноосферу, але і визначені основні стадії формування ноосферної цивілізації, показаний нерозривний зв'язок цього процесу з процесом глобальної інформатизації суспільства. Основа ноосферної концепції освіти була визначена А. Д. Урсулом ще в 1993 році в його монографії "Шлях в ноосферу" [9, 275]. Вона полягає у формуванні ноосферної свідомості людей, яка повинна бути заснована на набутті ними ноосферних знань і виробленню ноосферного світогляду.

Якщо ж говорити про основні задачі ноосферної освіти, то вони логічно виходять з приведеного вище визначення поняття "ноосферна цивілізація". Ключовими словами в цьому визначенні є: коеволуція (сумісний злагоджений розвиток) людства і природи, пріоритет гуманітарно-загальнолюдських цінностей, інтегральний інтелект людства, ефективно керований, стійкий і безпечний розвиток.

Вивчення цих основних проблем процесу становлення ноосферної цивілізації повинен стати початковою передумовою для визначення змісту основної педагогічної мети і задач в системі освіти. Хотілося б особливо підкреслити і необхідність розвитку прикладних аспектів ноосферної освіти, які полягають у вивченні і практичному освоєнні нових ноосферних технологій практичної діяльності в економіці, промисловості, сільському господарстві, розробці і використанні природних ресурсів, а також нових соціальних технологій суспільно-політичної діяльності і організації колективної творчої співпраці людей з різних країн і регіонів світу. Адже саме це і повинно прискорити формування інтегрального інтелекту людства.

Хотілося б відзначити також і важливість посилення природничонаукового і математичного напрямів в освіті [6, 288], а також його екологічних і етично-виховних аспектів. Адже саме добра природничонаукова освіта дозволить людям краще пізнавати основні

закони організованості біосфери нашої планети і використовувати їх в своїй практичній діяльності.

Отже, для створення ноосферного суспільства освіта повинна враховувати процес інформатизації, що є незворотним процесом розвитку суспільства і які задачі, виходячи з цього, можуть бути поставлені перед системою освіти. Тут слід звернути увагу на наступні основні чинники.

1. Інформатизація суспільства стимулює широке використання наукових знань та інформаційних ресурсів суспільства, яке може і повинно бути використано з метою економії та більш раціонального використання інших видів ресурсів (природних, матеріальних, енергетичних і людських). А це один з найважливіших напрямів становлення ноосферної цивілізації, першою стадією якої, відповідно до точки зору А. Д. Урсула, і повинно стати глобальне інформаційне суспільство [9, 275].

Тому однією з актуальних задач перспективної системи освіти повинна стати інформаційна орієнтація її змісту, вивчення наукових основ формування інформаційної цивілізації і розвиток у людей практичних навиків використання нових інформаційних і комунікаційних технологій.

2. Інформатизація суспільства істотним чином прискорює процеси інформаційної взаємодії між людьми. Це дає надію на те, що вже в найближчі роки буде знайдена адекватна інформаційна відповідь на динамічний виклик ХХІ-го століття, яка полягає в безпрецедентному прискоренні розвитку багатьох цивілізаційних процесів [3]. Це також свідчить про необхідність посилення інформаційних аспектів освіти.

3. Характерною особливістю інформаційного суспільства є самоорганізація в його складі мережних співтовариств, які є віртуальними соціальними структурами принципово нового типу та орієнтовані на колективне рішення актуальних проблем розвитку суспільства: економічних, політичних, наукових, освітніх і культурних.

В сучасний час наукова громадськість, так чи інакше пов'язує свою діяльність з проблемами екології, розвитку цивілізації, багато уваги приділяє проблемам ноосферогенеза. В. Ф. Взятишев [2] вважає за необхідне виділяти в окрему категорію ноосферний розвиток. На це слід зауважити, що розвиток думки невіддільно від індустріально-технологічного процесу. Розумова високоінтелектуальна діяльність людини, розвиток технологій та інформації утворили єдину складну систему, що самоорганізується. Але це може стати проблемним полем для подальших досліджень.

Таким чином, з можна сформулювати певні висновки, а саме:

– конструктивною концепцією стратегії подолання глобальної кризи цивілізації і забезпечення її подальшого безпечного і стійкого розвитку є концепція цілеспрямованого формування ноосферної цивілізації, головним об'єктом якої повинна стати сама людина, її людські якості;

– стійкий розвиток тільки тоді стає розвитком ноосферним (ноосферогенезом) коли воно натхненне етичним розумом екогуманістичної орієнтації (який перетворюється на так званий ноосферний інтелект) і саме він виявляється пріоритетним засобом подальшого безперервного розвитку цивілізації в гармонії з навколишнім природним середовищем;

– базис сучасного суспільства, не говорячи вже про суспільство майбутньої ноосфери, в принципі неможливо створити без випереджаючого розвитку науково-технологічного потенціалу і системи освіти. Починати необхідно саме з цього, а вже потім вирішувати всі інші глобальні проблеми сучасності;

– актуальність і стратегічна важливість ноосферної орієнтації всієї системи освіти і виховання людей полягає у формуванні ноосферної свідомості людей, яка повинна бути заснована на набутті ними ноосферних знань та виробленню ноосферного світогляду, що готує нові покоління до ефективної творчої взаємодії у складі мережних співтовариств, тобто розгляд освіти як “відкритої системи”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех В. П. Человек и вселенная: когнитивный анализ: Монография. – 2-е изд. доп. – Запорожье: Просвіта, 2003.
2. Взятых В. Ф. От лозунгов устойчивого развития к ноократии через добрые технологии социальной инженерии и образования // Проблемы устойчивого развития: иллюзии, реальность, прогноз: Мат-лы 6-го Всерос. науч. семин. – Томск: Изд-во ТГУ, 2002.
3. Колин К. К. Человек и будущее: динамический вызов // “Alma mater” (Вестник высшей школы). – М., 1999. – № 10.
4. Коптюг В. А. Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 г.): Информац. обзор. – Новосибирск: Изд-во СО РАН, 1992.
5. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. – М.: Мол. гвардия, 1990.
6. Образование, которое мы можем потерять / Под ред. В. А. Садовниченко. – М., МГУ, 2002.
7. Печчеи А. Человеческие качества. – М.: Прогресс, 1985.
8. Поздняков А. В. Стратегия российских реформ. – Томск: Спектр, 1998.
9. Урсул А. Д. Путь в ноосферу: Концепция выживания и устойчивого развития человечества. – М.: Изд-во ЛУИ. 1993.
10. New Scientist. – 1995. – V. 145. – № 1967.